

13-MAVZU. SPORTDA HUQUQIY TA'LIM.

13.1.Sportchining huquqiy ta'limi.

Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. O'tgan davr mobaynida mazkur sohani har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashkiliy-huquqiy asoslar yaratilib, respublikamiz hududlarida zamon talablariga mos sport infratuzilmasini shakllantirish, aholi keng qatlami, ayniqsa, yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish bo'yicha ko'lami hamda ahamiyati jihatidan juda ko'p ishlar bajarildi.

Kiritilgan yangiliklarda ta'lim dasturlari doirasida qo'shimcha jismoniy va sport mashg'ulotlarini o'tkazish, bolalar hamda yoshlarning jismoniy tayyorgarligi va rivojlanishini har yili monitoring qilishni yo'lga qo'yish, bolalarda o'z sog'lig'i, otionalarda farzandlarining jismoniy tarbiyasiga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish, navqiron avlodda ma'naviy va jismoniy komillikka intilish tushunchasini mustahkamlash, ularni zararli odatlarning salbiy ta'siridan himoya qilish kabi jihatlar ham o'z ifodasini topgan. Ayni paytda Qonunda soha mutaxassislari faoliyatini tashkillashtirish, kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, sportchi, trener va hakamlarning ma'lumoti, ish staji, kasbiy tayyorgarligi darajasiga bog'liq holda sport unvonlari, sport razryadlari va malaka toifalari tizimi kiritildi. Sport unvonlari va toifalarini berish tartibi, me'yorlar hamda talablar, ularni bajarish shartlari, jahon amaliyotida to'plangan tajriba va yutuqlarning sohaga tatbiq qilinishiga ham e'tibor qaratilgan.

Yangi tahrirdagi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonun ijrosini to'laqonli bajarish maqsadida hukumatimiz, davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati idoralari, barcha tegishli tashkilotlar hamkorligida, avvalo, uning mazmun-mohiyatini aholiga atroflicha tushuntirishga alohida e'tibor qaratilayapti. Bundan tashqari, tegishli davlat hokimiyati organlari jismoniy tarbiya va sport yo'nalishida qabul qilgan barcha me'yoriy-huquqiy hujjatlarni qayta ko'rib chiqib, yangi Qonun talablariga muvofiqlashtirmoqda. Sport infratuzilmasini yanada takomillashtirish maqsadida bu jarayonga iqtisodiyotimizning barcha sohasi vakillarini kengroq jalb qilish choralari ko'rilayotir. O'z navbatida, sohadagi ilmiy, ommabop, yoshlar, bolalarga yo'naltirilgan qiziqarli adabiyotlar, davriy gazeta va jurnallar, metodik qo'llanmalarni yaratish, ular bilan barcha o'quv muassasalarini ta'minlash belgilab berildi. Shular qatorida mutaxassislarning malakasi va kasbiy mahoratini nafaqat yurtimiz, balki ilg'or xorijiy davlatlarda oshirib borish masalasi ham nazarda tutilgan. Sportchilarni ijtimoiy himoyalash bo'yicha izchil choralar ko'rish, xususan, sport turlariga qarab imtiyozli nafaqaga chiqish, oylik maoshlarini belgilash, federatsiyalarning faoliyatini muvofiqlashtirish va ishiga ko'maklashish, ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish maqsad qilingan. Umuman, yangi tahrirdagi Qonunning izchil ijrosi respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni yanada

ommalashtirish, ezgu maqsadimiz bo'lgan sog'lom avlodni voyaga yetkazish, iqtidorlarni aniqlash, terma jamoalar zaxirasini shakllantirish, eng nufuzli xalqaro musobaqalar, Olimpiada o'yinlarida O'zbekiston sportchilarining munosib ishtirok etishini ta'minlashga xizmat qilishi, shubhasiz.

Huquqiy rivojlanish bu:

- huquqiy talablarga javob beradigan bilimlarni yaxshi o'zlashtirish va ulardan oqilona foydalanish;

- jinoiy hatti-harakatlarni ta'siriga tushmaydigan xususiyatlarni mavjudligi;

- huquqiy madaniyatni o'zida shakllantirish;

Sportchi shaxsini shakllantirishda jamiyat, davlat va atrof muhit bilan uyg'unlashgan holda yashashiga zamin yaratishga, uning huquqiy ta'lim tarbiyaga ega bo'lishi juda muhim rol o'ynaydi.

Sportchining huquqiy tarbiyasi quyidagilardan iborat:

- qonun va qonunchilikka hurmat bilan qarash, ularning jamiyatning eng katta yutug'i, inson axloqining me'yori va himoyachisi sifatida qarash;

- kundalik hayotda, hoxish iroda va talablarda o'zini doimo huquq chegarasida ushlash;

- o'zining maqsadi, muammolari, talablarini hal qilishda faqat huquqiy usullarni qo'llashga intilish;

- qonun himoyachilariga yordamga intilish;

- ishda, o'qishda, yashash joyida qonun – qoidalarga rioya qilinishini qo'llab-quvvatlash, oila a'zolari va boshqalarni qonunbuzarchiligiga yo'l qo'ymaslik.

Sportchining huquqiy ta'limi quyidagilardan iborat:

- kundalik hayotda, ishda va oilada eng zarur bo'lgan qoidalarni bilish;

- hayotda va ish faoliyatida uchraydigan muammolarni qonuniy hal qilish;

- o'z huquqlarini va manfaatlarini qonuniy himoya qilish qoidalarini bilish;

- o'z shaxsiy xavfsizligini, zarur mudofaa chegarasida, qonuniy himoya qilish;

Qonunbuzarlikning asosiy sabablari quyidagilar iborat:

- jamiyat va shaxs o'rtasidagi ziddiyatlar(maishiy ahvolining og'irligi);

- oilaviy tarbiyadagi kamchiliklar (oilalarning notinchligi);

- insonning shaxsiy sifatleri (hamda kattalar tomonidan janjal uyushtirilishi);

- o'quv maskanlaridagi tarbiyaviy xatolar (huquqiy bilimlarning yetishmasligi)

Ko'pincha kichik qoidabuzarliklar, o'g'riliklar, uydan qochishlar va hokozolar yuzaga chiqmay, jazolanmay qoladi. Bunday, bu tarafdin kichik ko'ringan hodisalar o'spirin yoshlarda beayblik hissini shakllantiradi.

Trener sportchilarni (tarbiyalanuvchilarni, o'quvchilarni) huquqiy madaniyati va xulqini shakllantirishida, ijtimoiy pedagogika ta'sirini yuqori yetuk darajaga

ko‘tarishi muhim ahamiyatga egadir. Faqat shu, juda muhim va keng qamrovli ish, huquqiy jamiyatga olib boradigan yagona yo‘ldir. Bu barcha davlat va jamoat tashkilotlari, tabiiyki, eng avvalo, uzluksiz ta‘lim tizimi muassasalari faoliyati mazmunini tubdan qaytadan ko‘rib chiqishni taqozo etadigan murakkab jarayondir. Ijtimoiy amaliyot, jamoatchilik tarbiyasi, ta‘lim va tarbiyaning aniq maqsadga qaratilganligi erkin shaxsni shakllantirishning asosini tashkil etadi.

Jamiyatning pedagogik va huquqiy tizimi doirasida, sportchilar (tarbiyalanuvchilar, o‘quvchilar) orasida maxsus huquqiy pedagogik faoliyatni rivojlantirish taqozo etiladi, bunga quyidagilar kiradi:

- huquqiy ma‘rifat – ta‘lim tizimida huquqiy bilimlarni o‘rgatish;

- huquqiy tarbiya – sportchida qonun qoidalarga rioya qiladigan shaxsni shakllantirish;

Shunday qilib, jismoniy tarbiya va sport tizimi faoliyatini rivojlantirish uchun, barcha boshqaruv muassasalari sog‘lom avlodni o‘qitish va tarbiyalash sohasida yagona davlat siyosatini qo‘llab-quvvatlashlari dolzarb deb qayd etilgan yuqoridagi masalalarni o‘z vaqtida va ijodiy hal etishlari barcha o‘quv yurtlarining ish saviyasi hozirgi zamon talablariga muvofiq amalga oshirilishini ta‘minlashlari kerak.

13.2.Trenerning huquqiy ta‘limi.

Jismoniy tarbiya va sportning aholi qatlamlari orasida keng tarqalishida, hamda davlatimizning yuqori saviyadagi sportchilar zahirasini tayyorlashda, trenerning huquqiy savodxonligi muhim ahamiyatga ega. Kadrlarni sifatli va tizimli tayyorlashda va umuman jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda, trenerlarning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi huquqiy me‘yoriy hujjatlarni, xususan o‘z faoliyatining asosiy maqsadi, huquq va majburiyatlarini bilishi lozim.

Trenerlar faoliyatiga tegishli asosiy me‘yorlarni ko‘rib chiqsak, **“O‘zbekiston Respublikasining trenerlar to‘g‘risidagi Nizomi”**ga binoan

Quyidagilar trenerlik faoliyatining asosiy maqsadi hisoblanadi:

- jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot etish;
- jismoniy tarbiya va sport vositalari yordamida aholini sog‘lomlashtirish;
- sportchi zahiralarini, hamda xalqaro sport maydonlarida O‘zbekiston Respublikasi sporti sha‘nini munosib himoya qila oladigan malakali sportchilarni tayyorlash;
- kelgusida sport mahoratlarini takomillashtirish maqsadida, istiqbolli va iqtidorli bolalar va o‘smirlarni saralab olish va sportda bo‘ladigan yo‘nalishlarini aniqlash.

Quyidagilar trenerlik faoliyatining asosiy vazifalari hisoblanadi:

- sportchilarni turli sport musobaqalari va ommaviy jismoniy tarbiya tadbirlarida qatnashish uchun tayyorlash;

- jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarni, sport bo'yicha tayyorlash va sog'lomlashtirishda, o'quv mashq mashg'ulotlari jarayoniga ilg'or ilmiy usullarni joriy qilish;
- jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarning bilim, qobiliyat va ko'nikmasi sifatini, jismoniy rivojlanganligi va tayyorgarliklari darajasi ustidan nazoratni amalga oshirish;
- olib borilayotgan mashg'ulotlarning xavfsizligini ta'minlash va sanitariya normalari, qoidalar va gigiena normativlari talablariga rioya qilish;
- jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilar tomonidan turli xil doping va taqiqlangan vositalarni qo'llanilishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashish.

Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar quyidagi huquqlarga ega:

- O'zbekiston Respublikasi hududida trenerlik faoliyatini amalga oshirish;
- tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini o'tash;
- sport musobaqalari, ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish tadbirlari, anjumanlar, seminarlar, kurslar va yig'inlarda ishtirok etish;
- -navbatdagi malakaviy trenerlik toifasini olish.

Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar quyidagilarga amal qilishga majbur:

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda attestatsiyadan o'tish;
- o'z faoliyati jarayonida jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarga vatanparvarlik, vatanga muhabbat tuyg'ularini tarbiyalashga, ularning sog'ligini mustahkamlashga sport mahoratini oshirishga, ularni axloqiy, ma'naviy tarbiyalashga alohida e'tibor qaratish;
- o'z faoliyatini, trenerlik faoliyatiga qo'yilgan talablarni belgilovchi reglament nizomlar va boshqa hujjatlarga muvofiq amalga oshirish;
- kasbiy malaka darajasini uzluksiz ravishda oshirib borish;
- jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot qilish bo'yicha faol ish olib borish;
- yuksak madaniyat va tashkilotchilik bo'yicha o'rnak bo'lish, shug'ullanuvchilar tomonidan qo'pollik intizomsizlik va axloqiy me'yorlar buzilishining oldini olish.

Trenerlik faoliyatini tashkil etish quyidagidan iborat:

- aholi orasida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mashg'ulotlarni va sportchilarni tayyorlash bilan bog'liq bo'lgan tibbiy tavsiyalar va boshqa hujjatlarda belgilangan sharoitlar, me'yorlar vaqt talablariga muvofiq;

- O‘zbekiston Respublikasi hududida hamda chet elda o‘quv mashg‘ulotlari, o‘quv-mashq yig‘inlari va sport musobaqalari ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya - sog‘lomlashtirish tadbirlari o‘tkazilayotgan joylarda;
- jismoniy tarbiya – sport jamoat birlashmalarida, sport klublari va markazlarida, boshqa sport texnika tashkilotlarida jismoniy tarbiya va sport jamoalarida;
- o‘quv maskanlarida;
- aholiga xizmat ko‘rsatadigan sport, sport – sog‘lomlashtirish jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish va sport – tomosha tashkilotlarida, shaxmat – shashka klublari, o‘q otish maydonlari, aholiga xizmat ko‘rsatuvchi seksiya va guruhlarida.

Trenerlik faoliyatini olib borish.

Trenerlik faoliyatini amalga oshirishda quyidagilar taqiqlanadi:

- zo‘ravonlik, diniy ekstremizm va davlat tuzimi, mamlakatning tinchligi va xavfsizligi, uning aholisiga qarshi qaratilgan boshqa harakatlarni targ‘ibot qilish;
- kamsituvchi munosabatda bo‘lish, shu jumladan milliy, diniy, jinsiy, siyosiy, madaniy, iqtisodiy va boshqa belgilar bo‘yicha kamsitish;
- sport bilan shug‘ullanuvchilarning sha‘ni va qadr qimmatini kamsitish;
- sportga aloqasi bo‘lmagan faoliyatni olib borish;
- taqiqlangan vositalar, tamamki va alkogol mahsulotlarini iste‘mol qilishni taqiq qilish.

Sport va ommaviy tadbirlarda trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning ishtiroki, sport turi bo‘yicha tegishli xalqaro va milliy federatsiyalar, shuningdek ushbu tadbirlarni tashkil qiluvchi tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan reglament, nizom va boshqa hujjatlarga muvofiq amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining **2014 yil 10 oktyabr 284-sonli “Sport maktablarini malakali trener kadrlar bilan ta‘minlash chora tadbirlari to‘g‘risida”gi** qarorida trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning malakasini oshirish uchun qo‘shimcha shart-sharoitlar yaratish masalalari ko‘rsatiladi.

Ushbu Qarorda sport maktablarini malakali trener kadrlar bilan ta‘minlash maqsadida, oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining o‘rta maxsus, kasb – hunar ta‘limi markazida sport maktablarida trenerlik faoliyatini amalga oshirayotgan va tegishli jismoniy tarbiya ma‘lumotiga ega bo‘lmagan shaxslarni 1 yil 10 oy o‘qitishni tashkil etish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, bu qarorda istisno tariqasida, 1 sentyabr 2018 yilgacha, yuqoridagi shaxslarga, trener – yo‘riqchi sifatida berilgan ruxsatnoma asosida, trenerlar va trener – o‘qituvchilar lavozimida ishlashga ruxsat berilgan.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar

Huquqiy ta'lim, qonun, ijro, tartib- intizom, toifa, me'yoriy - huquqiy hujjatlar, huquqiy talab, shaxsiy xavfsizlik, huquqiy ma'rifat, huquqiy tarbiya, huquqiy savodxonlik.

Nazorat savollari:

1. Sportchining huquqiy tarbiyasining ifodalovchi me'yoriy hujjatlar.
2. Trenerning huquqiy ta'limi.
3. Trenerlik faoliyatining asosiy vazifalari
4. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar qanday huquqlarga ega.
5. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar nimalarga amal qilishga majbur.
6. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" (yangi tahrirda)gi Qonuni qachon tasdiqlandi?
7. Trenerlikfaoliyatining asosiy maqsad va vazifalari, huquq va majburiyatlari nimalardan iborat ?
8. Trenerlik faoliyatini amalga oshirishda nimalar taqiqlangan?
9. Vazirlar Mahkamasining 10.10.2014 yildagi 284 – sonli Qarori nimaga qaratilgan?

14-MAVZU. SPORTCHI SHAXSIYATIGA PEDAGOGIK TA'SIR USLUBLARI VA SPORT MASHG'ULOTLARIDA PEDAGOGIK TAMOYILLAR QONUNIYATI.

14.1.Sportchi shaxsiyatiga pedagogik ta'sir omillari.

Sportchini tayyorlash – kengroq tushuncha bo'lib, u sportda yuksak natijalarga erishishga tayyor bo'lish va buni oshira borishni ta'minlovchi barcha vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Sport mashg'uloti sportchini tayyorlashning asosiy shaklini (amalga oshirish vositasini) tashkil etadi, deyish mumkin. Sport mashg'uloti u yoki bu darajada tayyorlashning barcha qismlarini o'z ichiga oladi, biroq ularni yetarli darajada mukammal hal etmaydi.

Sport mashg'ulotida jismoniy tayyorgarlik, shuningdek sportchining sport-texnik, taktik va ma'naviy iroda tayyorgarligining amaliy qismlari eng ko'p o'rin olgandir.

Sportchining mashq ko'rganligi va tayyor ekanligi tizimli mashg'ulotlar jarayonida to'xtovsiz, umuman yuksalish tomon o'zgarib turadi. Bunda muayyansikllilik ko'zga tashlanadi. Sport mahoratiga erishishga bo'lgan tayyor ekanlik holati odatda **sport formasi** deb ataladi.

Murabbiy va sportchilar mashg'ulot jarayonini shunday tashkil etishlari kerakki, bunda o'z vaqtida sport formasiga erishish uchun sharoit yaratilsin, uni mas'uliyatli musobaqalarning muddatlariga muvofiq belgilanadigan ma'lum davr